Slezská univerzita v Opavě | Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě | Institut tvůrčí fotografie

Role domova v současné české fotografii

(od roku 2000)

Martin Faltejsek

Teoretická bakalářská práce | Opava | 2021

Slezská univerzita v Opavě | Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě | Institut tvůrčí fotografie
Filmové, televizní a fotografické umění a nová média | Tvůrčí fotografie

Role domova v současné české fotografii (od roku 2000) / The role of home in contemporary Czech photography (since 2000)

Martin Faltejsek

Vedoucí práce: doc. Mgr. Josef Moucha / Oponent: doc. Mgr. Jiří Siostrzonek, Ph.D

Teoretická Bakalářská práce | Opava | 2021

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ

Institut tvůrčí fotografie FPF Slezské univerzity v Opavě

Anotace | Annotation

Práce se zabývá tématem domova a otázkou, jaká je jeho role ve fotografii. Domov je zpracováván ve fotografii již po desítky let, autor vybírá některé české fotografy druhé poloviny 20. století a krátce prezentuje jejich cykly domovem se zabývající. Následně v detailu analyzuje šest současných autorů, jejichž fotografické cykly vznikly mezi lety 2000-2021 a domovu se věnují. Ze zjištěných závěrů pak formuluje východiska pro praktickou část své bakalářské práce.

The thesis focuses on the topic of home and analyses the role of home in photography. Home has been the subject of photography for dozens of years. Thus the author selects certain important Czech photographers of the second half of the 20th century and presents their photosets dealing with the subject of home. Subsequently, the author analyses six current Czech photographers who created photosets between 2000 to 2021 and focus on home. Based on the findings, the author concludes with postulates for the practical part of the bachelor thesis.

Klíčová slova | Keywords

Domov, česká fotografie 2000-2021, inscenace, dokument.

Home, contemporary Czech photography 2000-2021, staging, document.

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Akademický rok: 2020/2021

Zadávající ústav:	Institut tvůrčí fotografie
Student:	Martin Faltejsek
UČO:	44366
Program:	Filmové, televizní a fotografické umění a nová média
Obor:	Tvůrčí fotografie
Téma práce:	T: Role domova v současné české fotografii (od roku 2000)
Téma práce anglicky:	T: The role of home in contemporary Czech photography (since 2000)
Zadání:	Domov jako téma různých českých současných autorů tvořících na toto téma od roku 2000.
Literatura:	BIRGUS, Vladimír, MLČOCH, Jan. Česká fotografie 20. Století. 1. vyd. Praha: Kant, 2010. SPURNÁ, Michaela. Vlastní rodina v současné české fotografii. Teoretická bakalářská práce. Opava: Institut tvůrčí fotografie, Slezská univerzita v Opavě, 2018. BIRGUS, Vladimír. Vnitřní okruh v současné české fotografii. 1. vyd. Praha: Kant, 2013. Rozhovory s autory.
Vedoucí práce:	doc. Mgr. Josef Moucha
Datum zadání práce:	11. 3. 2021

Souhlasím se zadáním (podpis, datum): 13. 3. 2021

.....
prof. PhDr. Vladimír Birgus
vedoucí ústavu

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil jsem pouze citované zdroje, které uvádím v bibliografických odkazech.

Souhlas se zveřejněním

Souhlasím, aby tato bakalářská práce byla zařazena do Univerzitní knihovny Slezské univerzity v Opavě, do knihovny Uměleckoprůmyslového muzea v Praze a zveřejněna na internetových stránkách Institutu tvůrčí fotografie FPF SU v Opavě.

Poděkování

Mé poděkování patří především vedoucímu práce doc. Mgr. Josefu Mouchovi za vedení této práce.

© 2021 Martin Faltejsek| Institut tvůrčí fotografie FPF Slezské univerzity v Opavě

Obsah

Úvod	8
Domov jako pojem	8
Domov obecně	8
Domov v korekci dnešní společnosti	10
Domov ve mně, já v domově	11
Téma domova v české fotografii	12
Domov v předcházejícím období	12
Domov ve fotografii po roce 2000	13
Kategorizace	13
Role domova v tvorbě současných vybraných autorů od roku 2000	14
Matěj Dereck Hard (*1985)	14
Libuše Jarcovjáková (*1952)	19
Dita Pepe (*1973)	21
Marie Tomanová (*1984)	23
Michaela Thelenová (*1969)	27
Jindřich Štreit (*1946)	29
Závěr	32
Jmenný rejstřík	33
Knižní zdroje	34
Online zdroje	35

Josef Václav Sládek, český básník a amatérský fotograf

Domove, domove
drahý a jediný,
nejdražší, nejsladší
nad světa končiny.

Nejdražší, nejsladší
na světě ze všeho,
daný mi v kolébce
od Boha samého.

A kdybych ve světě
byl i ten nejchudší,
tys mi dán za poklad
v matčině náručí.

Jinde jsou krásnější,
jinde jsou šťastnější,
ale tys nad všechny
vlasti mi milejší.

Před mořem, za mořem
nenajdu takové,
jako ty, milený
český můj domove!

Úvod

Předkládaná teoretická část bakalářské práce se má zabývat rolí domova v současné české fotografii. Sám pojem domova je těžko uchopitelný a přesto pro každého při krátkém zamyšlení tak prostý. Při hlubším zamyšlení ale ani pro jedince toto slovo nemusí být tak jasné, jak se jevilo na první pohled. O to zajímavěji se pak domov a vnímání jeho role promítá v umění, zejména pak v aktuální české fotografii. Ta předkládá domov interpretovaný novými způsoby.

Výběr tématu navazuje na moji dosavadní tvorbu, která téma domova (snad možná přesněji domoviny a specifické krajiny kolem mého rodiště) zpracovává už několik let. Zdá se mi, že náplň a myšlenka domova se pro mě průběžně mění tím, jak se v průběhu měním já a jak se mění okolnosti mého života.

Účelem této teoretické části je tedy především jakési vymezení struktury tématu a pevné zachycení pojmu. Tím by měla vzniknout matice, která mi umožní vnitřně zhodnotit moji dosavadní tvorbu o domově a hlavně provést niternou sebereflexi. Posoudit, jak k domovu (snad i podvědomě) přistupuji a jak se promítá do mé tvorby. Na základě tohoto odstupu a této struktury by pak měla vzniknout praktická část bakalářské práce, která představí ucelený výstavní soubor. Cílem tedy je vytvořit teoretický podklad pro mou další tvorbu ve vztahu k domovu.

Tato práce se skládá ze čtyř částí: Po úvodu vymezím pojem domova, poté popíši roli domova v současné fotografické tvorbě, následně zanalyzuji série šesti současných fotografů, kteří se tématu domova věnují, a na závěr shrnu má zjištění.

Domov jako pojem

Domov obecně

Jak jsem již zmiňoval v úvodu, pojem domova je vysoce individuální, vztahuje se k jedinci. Pro řadu lidí je domov jen byt, ve kterém vyrůstali, byť často mluví o domově i jako o městě, z kterého člověk pochází a kde prožil dětství. Pro někoho je domov celá země, celý stát. Znamená to, že domov je především místo.

To ale není vše. Domov je určitý agregát citů (pozitivních i negativních) a vztahů k lidem. Je to zpravidla velmi úzká skupina (okruh) lidí, do které se člověk narodí. Později v ní vyrůstá, formuje se v ní a tuto získanou duševní formu si zachová i poté, co domov opustí. Anebo se proti této formě vymezuje, když mu to velí přirozenost, která je s aktuálním vnímáním okolí v rozporu (kreativita v dělnickém prostředí, ateismus v katolickém prostředí, homosexualita v konzervativním prostředí, inteligence v sociálně deprivovaných oblastech apod.).

V tomto emočně-lidském rozměru domova je ale třeba našlapovat opatrně - při neopatrném úkroku se můžeme ocitnout v pojmu rodina, jenž je fotograficky rovněž vděčné téma, které je hojně zpracováváno. Rodina ale není předmětem této práce. Rodina se s domovem často sice překrývá, ale nikoliv dokonale, nikoliv úplně. Může se tak stát, že člověk nemá úplnou rodinu (rozvedení rodiče), ale má dokonalý domov (starostlivý pečující rodič). Nebo naopak má kompletní rodinu, ale o domov přišel dočasně (uprchlíci z válečné zóny) anebo trvale (hypoteticky v budoucnu exotické ostrovy, které zaplaví stoupající hladina moří).

Zobecnění těchto kritérií pak umožňuje sociologii domov definovat jako „více méně ucelený obraz okruhu blízkých, známých lidí svázaných s hmotným prostředím, ve kterém člověk delší dobu pobýval (s bytem, domem, krajinou), naplněný pocitem sounáležitosti, zázemí, bezpečí. Domov je vyjádřením emocionálního vztahu člověka k jeho nejbližšímu světu, osvojením tohoto světa, jeho humanizací, intimizací. Jeho dimenze i velikost okruhu, který zahrnuje, jsou silně subjektivní. (...) Potřeba domova bývá hist. spojována se zdůrazněním lidské individuality, jejím vymaněním z kolektivistického, totalitního středověkého světa (...). Někteří autoři (...) charakterizují domov jako kategorii „ukrytelnosti", symbol posledního útočiště osamoceného, odcizeného člověka."[1]

Domov tedy nemá jednoduchou šablonu a situaci komplikují ještě speciální skupiny lidí. Jak vnímají domov adoptované děti? Děti, které z domova utekly? A jak uvažují o domově uprchlíci před válkou žijící

1. MASNEROVÁ, Jiřina. Domov. In: NEŠPOR, Zdeněk R. Sociologická encyklopedie [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2017. [vid. 2021-06-20]. ISBN 978-80-7330-308-2. Dostupné z: www.encyklopedie.soc.cas.cz/w/Domov.

2. Viz např. fotografický soubor Zdeňka Tmeje s názvem Totaleinsatz (In: FÁROVÁ, Anna; JELÍNEK, Tomáš. Zdeněk Tmej. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-137-1.)

v diaspoře déle než v původním domově anebo lidé v totálním nasazením za války?[2] Zvláštní antitezí domova jsou pak bezdomovci jako téma umělecky složité, fotogenické a autentické, přesto s velkým rizikem klišé, repetice anebo mělkosti. Zajímavým problémem je také otázka domova a češství, vždyť je pro nás dotaz „Kde domov můj" hymnou už přes sto let. Hledání odpovědí na tyto otázky nicméně překračuje rozsah této práce, ačkoliv je domov nejen pro Čechy očividně archetypálním tématem.

A jestli platí, že domov je místo, do kterého se narodíme, nelze zapomenout, že v domově také umíráme. A umírat tam chceme. Mám ve svém okolí nejeden případ, kdy lékaři propouštěli prarodiče z nemocnice, aby „mohli umřít v klidu doma". V těchto situacích ukrytelnost nabývá na významu, je to místo, kde člověk může v bezpečí zaniknout, přestat být a v tomto jedinečném posledním momentu existence být v místě a společnosti nejvlastnější. Tento zvláštní rozměr domova je pak umocněn, pokud se stane místem sebevraždy. Na to odkazuje třeba obraz Jana Gemrota Doma je tam, kde se oběsíš.[3]

Domov v korekci dnešní společnosti

Jak je vidět, pojem domova má mnoho variant. V průběhu času se pojem domova dle mého názoru změnil, a to hlavně ve vztahu k vzrůstající mobilitě společnosti. Historicky představovala domov (a vlastně tedy celý svět) jenom jedna dědina, jeden dům. Příklady lze i doposud najít na vesnicích a v menších městech, jelikož někteří lidé žijí již několikátou generaci ve stejném domě, cestují jen omezeně, nedaleko a okamžitě se vrací. Toto zakořenění upadá v souvislosti s migrací společnosti, resp. stěhováním za vzděláním, prací, láskou, méně často pak jako únik z komunity (nebo před komunitou) do anonymity cizího prostředí. Pojem domova se tak posouvá směrem z konkrétního místa do abstraktního pojmu, který si každý nosí s sebou. Stáváme se tak vykořeněnými duševními šneky, kteří si svůj domov nosí na zádech (v našem případě v duši) kamkoliv, kam jdeme. Je-li to pozitivní, nebo negativní, to nevím.

Kromě migrace má dopad do vnímání domova i komercionalizace společnosti a globalizace, zejména možnost nabytí zisku na základě emocí jiných. Firmy nám proto ustavičně diktují, jak má domov vypadat

3. GEMROT, Jan. Doma je tam, kde se oběsíš. Olej na plátně, 2013, soukromá sbírka.

(z vnějšku jej definují a nařizují jeho estetiku i formu pod tlakem trendů, které často obměňují), na předních příčkách v knihkupectvích i trafikách se pravidelně objevují tituly vedoucí čtenáře k tvorbě minimalistického domova, radí jak mít domácnost více hygge, doporučuje dodržování principů feng-šuej pro nastolení harmonie v prostoru apod. Domov je přeci i zdrojem zisku nadnárodní korporace IKEA, která zákazníkům prodává právě iluzi domova.

Jenže potřeba domova je jednou ze základních lidských potřeb, proto je velmi nízko v Maslowově[4] pyramidě a tvoří jeden z jejích základů. Rozostření toho, co domov pro jedince skutečně je (a ne to, co mu diktují firmy ve velkých anonymních městech, kde se jedinec ocitnul vykořeněný bez vazeb k danému místu), vede k nedostatku autenticity. Myslím, že autenticita domova je ve fotografii základ a vlastně i cíl. Jestliže autor tuto neupřímnost neodhalí, podílí se sám dál na ředění toho, jak je domov vnímán (ledaže by se snažil v rámci práce tuto neupřímnost odhalit, upozornit na ni a snad ji i kritizovat).

Domov ve mně, já v domově

Obávám se pojem domov definovat právě proto, že co člověk, to domov. V konkrétnu je to zkrátka pojem vysoce individuální. Já chápu domov ve všech výše uvedených smyslech. Především je pro mě ale domov jakousi emoční kotvou, útočištěm, kam se lze vrátit do bezpečí. S těmito pocity pak souvisí samotná potřeba a touha po domově, stesk po domově a tak podobně v momentech, kdy doma nejsem.

Domov pro mě ale není těch 80 m² v Lanškrouně vymezených panely. Domov je pro mě Lanškrounsko, jeho příroda a v menší míře tamější lidé. Zejména okolní lesy jsou můj chrám, kam jezdím čistit sám sebe, uklidňovat se od každodenního stresu a těžkých strastí a spletitého koloběhu života. Je to mé bezpečné místo, tam cítím, že se mi nemůže nic stát, že tam člověku nic nehrozí. Má dosavadní tvorba tak vlastně vzdává spíše hold krajině, já jsem v ní spíše jako měřítko, referenční bod, který ve své malosti a drobnosti deklaruje majestátnost místa, které je mi domovem a které mě objímá.

4. MASLOW, Abraham Harold. O psychologii bytí. Praha: Portál, 2014, s. 19. ISBN 978-80-262-0618-7.

Měl jsem za to, že prostřednictvím dosavadní tvorby se mi vztah k domovu daří částečně utřídit, ale poslední dobou se obraz o mém domově spíše rozpadá. Nejsem si zcela jistý, co přesně pro mě domov je, protože je mi domovem otevřený a svobodný prostor, les.

Při bližší analýze vlastně zachycuji okolí bytu, ve kterém jsem vyrůstal a byl převážně vychováván. Běžné by asi bylo spíše zachycovat interiér a jeho obyvatele. Je tak ke zvážení, zda nepřestat vzdávat hold okolí mého domova a v praktické části neprozkoumat rezervoár emocí spjatých s bydlištěm mého dětství.

Téma domova v české fotografii

Domov v předcházejícím období

Motiv domova se v české fotografii vyskytuje po desítky let. V druhé polovině 20. století zaujímá motiv významnou roli ve fotografickém dokumentu.

Markéta Luskačová s jejím fotografickým cyklem Šumiac (1967-1974) dokumentuje život na vesnici v malé slovenské obci. Cyklus je vystavěn na dokumentárním portrétu obyvatel vísky při jejich běžném životě i významných událostech, jako jsou pohřby či křty.

Legendou je i Josef Koudelka a jeho cyklus Cikáni (1962-1971, pouze část fotek z cyklu byla pořízena v Československu), který obdobně jako Luskačová zachycuje konkrétní etnikum ve svých domovech. S ohledem na světelné podmínky byl někdy nucen přiklonit se spíše k inscenaci (v tmavých interiérech nemohl exponovat méně než 1/30 s) a tak jsou mnohdy „obrázkem toho, jak si Romové přáli vidět sami sebe. A jak si je jistě přál vidět i Koudelka, tehdy ještě plný životních ideálů."[5] Součástí cyklu jsou ale i četné momentky dokumentární fotografie.

Dále je důležitá práce Iren Stehli a její fotografické eseje, např. Doma (1975–81) a další cykly z pražského prostředí (1974 až 1976), kterými zachycovala lidi a jejich domovy během československé normalizace.

5. VITVAR, Jan H. Cikáni. In: Respekt [online]. 2011-08-07 [vid. 2021-07-22]. Dostupné z: www.respekt.cz/tydenik/2011/32/navrat-k-cikanum

Domov ve fotografii po roce 2000

Od roku 2000 se domov promítá na celém tvůrčím fotografickém spektru. Lze najít série amatérské[6], čistě komerční[7] i výhradně tvůrčí/umělecké.[8]

Z komerčních fotografů se jedná o Derecka Harda (série LIVI'N, viz níže), Štěpána Hona (dobročinný projekt 3. ročníku kalendáře DOMA zachycující inscenovaným portrétem mediálně známé osobnosti v jejich domovech), anebo již nepokračující projekt pod taktovkou šéfredaktora Jakuba Vávry a fotografa Daniela Čáhy O bytech a lidech (kombinace rozhovoru a dokumentární fotografie pražských postav v období 2013-2018).

Významným uměleckým projektem pro reflexi domova (ale rovněž češství a demokracie) byla i výstava „Kde domov můj?" v galerii moderního umění DOX (2013 až 2014). Zastoupenými fotografy byli Lukáš Jasanský a Martin Polák[9] s cyklem Chlapi, který zachycoval dobovou pánskou módu.

Kategorizace

Zpracování tématu domova lze rozdělit dle užitých disciplín na dokument a koncept. Používaným žánrem je pak obvykle portrét (se zvláštní podkategorií autoportrétu[10]), hojně se vyskytuje zátiší. Zřídka či vůbec se objevují např. letecké fotografie apod. Tématy jsou pak zpravidla krajina, rodina a interiér (obvykle v nějakém propojení).

Z technického hlediska se vyskytuje celá škála přístupů a postupy se liší autor od autora. Lze tak najít snímky (momentky), kde je důraz na technickou dokonalost obrazu upozaděn před obsahem, naopak v některých inscenovaných pracích je technika dotažena do mistrovského detailu.

6. Např. fotografie, které nalezneme na sociální síti Instagram nejen pod hashtagem #domov, soukromá alba fotografií na serveru Rajce.net i sociální síti Facebook.

7. Např. každoroční kalendář DOMA fotografa Štěpána Hona, který navštěvuje známé osobnosti v jejich domovech.

8. Téma této práce.

9. BÁRTL, Lukáš. Obraz, v kterém žijeme. Ústí nad Labem: Fakulta umění a designu Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2011, s. 127. ISBN: 978-80-7414-422-6.

10. HALADA, Jan, OSVALDOVÁ, Barbora. Slovník žurnalistiky. Praha: Karolinum, 2017, s. 40. ISBN: 978-80-246-3752-5

Zdá se, že žádný z autorů (zejména těch níže rozebíraných) neopouští při tvorbě těchto cyklů svůj trvalý rukopis, který umožňuje dost přesně rozpoznat konkrétního autora a zařadit dílo do jeho tvorby.

Role domova v tvorbě současných vybraných autorů od roku 2000

Následující přehled autorů je cílenou selekcí, která má za úkol prezentovat různé přístupy k tématu domova a způsoby, jak je lze zpracovat a prozkoumávat. Tyto přístupy zahrnují jak dokument, tak inscenaci (případně jejich průnik) a zahrnují hlavní žánry (portrét, zátiší, krajina).

Nadto jsou ve výběru zastoupeni jak autoři, tak autorky a tvůrci v různých věkových kategoriích (šest autorů narozených v pěti různých dekádách) napříč kontexty, ve kterých lze téma domova zpracovávat. Z pohledu techniky byly použity různé přístupy i fotografické přístroje (od iPhone přes kompaktní kinofilmový fotoaparát až po kvalitní středoformátový aparát).

Matěj Dereck Hard (*1985)

Současný český fotograf se tématu domova věnuje ve své sérii LIVI'N, kterou tvoří pod křídly značky energetických nápojů Red Bull a za kterou získal cenu Czech Press Photo.[11] Pomocí fotografií doprovázených rozhovorem mapuje domácí životy osobností, jako jsou hokejista Jaromír Jágr, rapper Vladimir 518, kuchař Zdeněk Pohlreich či zpěváci Matěj Ruppert a Ben Cristovao.

Fotograf sérií sází na divákovu zvědavost a přirozenou formu voyeurismu, jelikož příležitost nahlédnout do obydlí a domovů druhých je pro současnou společnost atraktivní z mnoha hledisek – kromě inspirace dává pozorovateli i možnost hodnotit celebrity a elity na základě jejich interiérových preferencí, zároveň umožňuje srovnání jak vnitřní, tak i vnější. Technicky jsou fotografie nadmíru kontrastní díky použití dodatečného osvětlení, autor k lokálnímu dosvícení fotografovaných objektů používá záblesky a ostré světlo.

11. HARD, Dereck. LIVI'N. In: Red Bull: Jak bydlí slavné osobnosti ze sportu a kultury? [online]. [vid. 2021-08-30]. Dostupné z: www.redbull.com/cz-cs/collections/serie-livin

Výsledný dojem je pro mě osobně tuze nelichotivý vůči interiérům i zachyceným osobám, vnímám toto řezavě nasvícené prostředí jako hrubé a nepříjemné pro samotné bytí. Propojovacím prvkem, který Hard používá k vyobrazení osobností v úvodních fotografiích jednotlivých dílů, je záblesk a centrální kompozice při použití objektivu se širokým ohniskem. Fotografie vlastníků a nájemníků jsou doplněny o detailnější záběry interiéru, tedy o fragmenty, které jsou pro dané osoby významné a tvoří pro ně ten příslovečný domov.

Zdá se mi, že podobně jako u Koudelky i zde dochází k tomu, že se fotografovaný objekt snaží ukázat před společností tak, jak chce být viděn. Hard tak vlastně tvoří Cikány 21. století. Osobně ale vnímám tento soubor jako nepříliš citlivý vzhledem k tématu, kterým se zabývá. Považuji domov za intimní téma, které pod blesky a inscenací autora může působit uměle. Nadto se má jednat o reportáž, které ale předchází obsáhlá příprava, stylizace a instalace a nechce se mi věřit, že celebrity takto působí i bez přítomnosti objektivu. Riziko nedostatečné autenticity (viz výše) tak může vést k zesílení negativního posunu (komercionalizovaného) vnímání domova, což si divák nemusí nutně uvědomit. Zároveň lze na snímcích pozorovat vliv 21. století, kdy sledujeme osobitý jev současnosti – zveřejnění často velmi privátní intimity, k němuž starší generace ve střední Evropě jen obtížně nachází cestu.[12]

12. BIRGUS, Vladimír, KUNEŠ, Aleš. JÁ, TY, MY. Praha: KANT, 2012, s. 1. ISBN: 978-80-7437-063-2.

Matěj Dereck Hard, RED BULL LIVI´N, 2016–2021

Matěj Dereck Hard, RED BULL LIVI´N, 2016–2021

Matěj Dereck Hard, RED BULL LIVI´N, 2016–2021

Libuše Jarcovjáková (*1952)

Série Máma[13] české fotografky Libuše Jarcovjákové vznikala v letech 2010–2012. Jarcovjáková trpěla těžkými depresemi a skončila v předčasném invalidním důchodu. Na nohy ji paradoxně postavilo až dlouhé umírání vlastní matky. Rozhodla se k němu postavit tak, jak byla zvyklá. Ukryla své trápení za hledáček kamery, začala znovu fotit a snímky mámy odcházející z tohoto světa zařadila do svého přerušeného obrazového deníku.[14] Autorka tak domov zkoumá méně jako místo a více jako její vztah k častému úhelnému kameni domova – matce. Zároveň ale v malém prostoru vymezeného několika stěnami, ve kterém matka s dcerami tráví stovky dní, ukazuje i vztah matky k jejímu domovu včetně běžnosti a samozřejmosti, s kterou člověk domov užívá a obývá.

Jarcovjáková celou sérii dokumentovala na mobilní telefon iPhone. Tuto volbu vysvětlovala tím, že s telefonem je jednodušší operace, protože když fotografovala maminku, tak jednou rukou držela ji a druhou telefon. A také tím, že se jedná o malý a lehký přístroj s dostatečnou kvalitou pro záznam, jelikož když víte, co chcete fotografovat, je jedno, čím to vyfotíte. Pro úpravy v telefonu používala pouze aplikaci Hipstamatic.[15]

Cyklus, ve kterém matka postupně z domova odchází a ve svém domově sama (nikoliv ale samotná) umírá a domov navždy opouští, mě podstatně zasáhl. Celý soubor je velmi citlivě zachycen a maminku nedehonestuje. Obdivuji autorku, že v jistě nejtěžším životním momentu dokázala zachycovat hutné a drásající téma – a to navzdory tomu, že i malý a nenápadný iPhone může v daných chvílích působit nepatřičně a vyvolávat rozpaky. Jde o velice silný cyklus.

13. BIRGUS, Vladimír. Libuše Jarcovjáková: Máma. In: Vnitřní okruh v současné české fotografii. Praha: KANT, 2013, s. 160-163. ISBN: 978-80-7437-099-1.

14. VITVAR, Jan H. Jak se z neznámé fotografky Libuše Jarcovjákové stala mezinárodní hvězda. Respekt [online]. [2020-01-19] [vid. 2021-08-19]. Dostupné z: www.respekt.cz/tydenik/2020/4/fotografka-roku

15. FRAJTOVÁ, Marie. Rozhovor s fotografkou Libuší Jarcovjákovou: Černobílé rozpomínání, barevná realita... Týden [online]. [2012-05-25] [vid. 2021-07-18]. Dostupné z: www.tyden.cz/rubriky/kultura/umeni/cernobile-rozpominani-barevna-realita_235571.html

Libuše Jarcovjáková, Máma, 2010–2012

Dita Pepe (*1973)

Dita Pepe téma domova (ale i aktivit mimo něj) zkoumá prostřednictvím sérií Autoportréty s ženami i Autoportréty s muži. Precizně inscenované autoportréty korespondují s tématem domova jak díky volbě interiérů, tak díky přizpůsobení se lidem, se kterými se fotografuje (převléká se za člena rodiny nebo dvojče fotografovaného). Zajímá ji, jaké by to bylo narodit se v úplně jiné rodině, jinde, jinak, jiným lidem a ve zcela jiné sociální vrstvě, jak kdysi napsala v dopise Jarkovi Nohavicovi.[16] Proto experimentuje s vlastní identitou i s identitou vybraných modelů. To potvrzuje, že do domova se narodíme a obvykle tam zapadneme – do kteréhokoliv prostředí. Své představy poté zhmotňuje ve velkoformátových barevných fotografiích a definuje obecné téma vztahu jedince a společnosti.[17] Dita Pepe je ženou mnoha tváří – jednou sebevědomá manželka bohatého podnikatele, jindy prostá venkovská dívka v šátku a květovaném plášti, sedící s obdobně oblečenou babičkou v domově důchodců vedle dnes tak populárních monster, poté matka početné romské rodiny či maminka na kurzu plavání pro miminka, nakonec i afektovaně se usmívající sběratelka vzácného porcelánu nebo sportovkyně předvádějící své vycvičené tělo.[18] Tento proces a focení samotné je pro fotografku terapií svého druhu.[19]

Autoportréty Pepe jsou technicky velmi propracované. Autorka pracuje s filmovým středoformátovým aparátem a na scény v exteriéru téměř bez výjimky používá dodatečné umělé osvětlení. Kdežto v interiéru atmosféru zachovává díky využití světla přirozeně se vyskytujícího většinou na protější straně okna. Pouze občas náladu v interiéru umocňuje světlem přidaným.

Z předkládaného výběru autorů je Pepe autorkou svojí inscenovanou tvorbou mně nejbližší a stojí v opozici k tvorbě Harda. Klíčovou rolí je myšlenka kukačky a chameleona, kolem které jsou série vystavěny.

16. PEPE, Dita. Autoportréty. Praha: KANT, 2012. ISBN: 978-80-7437-069-4.

17. ŠÍDA, Jan. Fotografka Dita Pepe: Každému pečlivě vysvětlím svůj záměr. Novinky.cz [online]. [2016-03-22] [vid. 2021-05-17]. Dostupné z: www.novinky.cz/kultura/clanek/fotografka-dita-pepe-kazdemu-peclive-vysvetlim-svuj-zamer-345688

18. SOBOTOVÁ, Michaela. Dita Pepe pokřtí své AUTOPORTRÉTY. Aktuálně.cz [online]. [2012-06-25] [vid. 2021-05-17]. Dostupné z: www.opavsky.denik.cz/kultura_region/kultura-pozvanka-dita-pepe-autoportrety25062012.html

19. SLÍVOVÁ, Hana. Dita Pepe: Fotografování chápu jako příležitost, jak posunout svoje vnímání a žít lepší život. Český rozhlas Vltava [online]. [2020-03-11][vid. 2021-06-22]. Dostupné z: www.vltava.rozhlas.cz/dita-pepe-fotografovani-chapu-jako-prilezitost-jak-posunout-svoje-vnimani-a-zit-8161881

Svou prostotou je to nápad geniální, snadno pochopitelný a přesto hluboký a nutící k zamyšlení. Tato rafinovanost spolu s líbivou kompozicí mě vtahuje do obrazu a nutí mě ho zkoumat po dlouhou dobu. O to více fotografie v divákovi rezonují na výstavách, kde jsou prezentovány ve velkých formátech (Čtvrtstoletí, Opava, 2016) a umožňuje nahlédnout na domov z nových úhlů.

Dita Pepe, Autoportéty s muži, Autoportréty s ženami, 1999-2000

Marie Tomanová (*1984)

Série děl It Was Once My Universe z roku 2019 od Marie Tomanové, české fotografky žijící v New Yorku, zachycuje momenty z návratu domů poprvé po 8 letech strávených v USA. Fotografie jsou svědectvím o nemožnosti navázat na dětství a hledáním porozumění dospělému já.[20] Zkušenost autorky ukazuje, že návrat do idealizovaného domova se může ukázat jako traumatická zkušenost. Zdá se tedy, že domov není místo, kam se člověk vždy může vrátit a vždy tam patřit. Někdy se člověk změní tolik, že už do místa, odkud vyšel, zpět nezapadne. Jak uvádí: „Byla to konfrontace času, vzdálenosti a vlastní identity. Konfrontace dětství a dospělosti."[21] Projektem se tak snaží vyjádřit protichůdné pocity týkající se dezorientace, místa, identity, ale také rodiny, vzpomínek či domova. Časová stopa na snímcích je důležitá, fotoaparát je stále nastavený na newyorské časové pásmo.[22] Domovem Tomanové se stává New York a zachovaným americkým časem na fotografiích z Česka se snaží domovy provázat.

Fotografie autorka zachycuje na kompaktní kinofilmový fotoaparát a scény dosvětluje bleskem. Tímto se její tvorba stává nezaměnitelnou a konzistentní napříč celou sérií. Některé záběry se mohou zdát příliš explicitní a prvoplánově šokující, avšak v kontextu její tvorby nejde o lacinou provokaci či záměrný útok na hranice běžného vkusu. Naopak, systematicky diváka seznamuje s vjemy, které nemusí být běžné nebo časté a dobře zapadají mezi zlomky z jejího domova, které prezentuje. Tyto střípky obyčejnosti a každodennosti autorku očividně šokují více než diváka, který v kosmopolitním a progresivním New Yorku nutně nežil. Dle Vladimíra Birguse je takovýto subjektivní dokument s akcentem na vizuální symboly a často i na výraznou expresivitu formy přes všechna úskalí a opakování stále populární. [23]

20. ČECHLOVSKÁ, Magdalena. Měla jsem pocit, že už sem nepatřím. Nafotila, jak se z USA vrátila do Mikulova. Aktuálně.cz [online]. [2021-08-06] [vid. 2021-08-22]. Dostupné z: www.magazin.aktualne.cz/kultura/umeni/mela-jsem-pocit-ze-uz-sem-nepatrim-tomanova-mikulov-newyork/r~946fad70f6bd11eb8a900cc47ab5f122/

21. Tamtéž.

22. ČTK. Česká fotografka v Arles: Tomanová vystavuje snímky o návratu z USA do Mikulova. Aktuálně.cz [online]. [2021-07-04] [vid. 2021-08-28]. Dostupné z: www.magazin.aktualne.cz/kultura/umeni/ceska-fotografka-v-arles-marie-tomanova-once-my-universe/r~f0fc02d4dcad11eb94d2ac1f6b220ee8/

23. BIRGUS, Vladimír. Opavská škola fotografie: Dvacet let Institutu tvůrčí fotografie FPF Slezské univerzity v Opavě. Praha: KANT, 2011, s. 9. ISBN: 978-80-7248-654-0.

Formu deníku foceného na kompaktní fotoaparát považuji za složitě uchopitelnou. Diskutovaná série si vyžaduje hutné uvedení do pozadí vzniku tohoto cyklu a sama by bez něj možná neobstála. Po obeznámení s problematikou získávají snímky hloubku, kterou by bez doprovodného komentáře neměly. S tímto novým rozměrem ale prezentují střet kultur a konflikt starého opuštěného a nového objeveného domova se syrovou intenzitou.

Marie Tomanová, It Was Once My Universe, 2019

Marie Tomanová, It Was Once My Universe, 2019

Marie Tomanová, It Was Once My Universe, 2019

Michaela Thelenová (*1969)

Finalistka Ceny Jindřicha Chalupeckého z roku 2003 se ve své práci Až se vrátíš domů z práce, bude krásně uklizeno... z roku 2010 zabývá domácími pracemi v rámci partnerského soužití. Reálné momenty a situace dle svých slov „rekonstruuje, zveličuje a dovádí k hranicím perfekcionismu, nebo naopak dokumentuje konkrétní okamžik poznamenaný dávkou podivnosti či každodenního zázraku".[24]

Fotografie inscenovaným a celkem hrubým způsobem zaznamenávají konstruovaná absurdní zátiší. Záběry jsou kompozičně jednoduché, přesto úderné a chytlavé. Atmosféru domova podtrhuje kromě jiného i práce se světlem, kterou Thelenová řeší povětšinou světlem vycházejícím z bočního okna. Autorka využívá vlastnosti fotografických předmětů hrou s materiálem a vlastnostmi fotografovaných předmětů fotografka vytváří abstraktní sousoší, poukazující na výjevy z každodenního partnerského života, především však uklízení.

Z mého pohledu jde o novátorské pojetí tématu domova, které k divákovi jemně promlouvá navzdory svému surovému způsobu zpracování. Specificky mě oslovuje konstrukcí fotografovaných objektů a určitého napětí, které ve mně vyvolávají. Symbolické vyjádření pnutí, které každý dle mého dobře známe, mě na jejich fotografiích přitahuje. Všudypřítomná nadsázka ve fotografiích na mě působí hravě a líbivě a prezentuje téma domova nově, neotřele a mimo zaběhnuté vzory.

24. THELENOVÁ, Michaela. Až se vrátíš domů z práce, bude krásně uklizeno... Artlist – Centrum pro současné umění Praha [online]. [vid. 2021-07-17]. Dostupné z: www.artlist.cz/dila/az-se-vratis-domu-z-prace-bude-krasne-uklizeno-8210

Michaela Thelenová, Až se vrátíš domů z práce, bude krásně uklizeno..., 2010

Jindřich Štreit (*1946)

Série Domov (bez) domova z projektu Kde domov můj? českého dokumentárního fotografa Jindřicha Štreita vznikala v terénu v zimě roku 2015 v okolí měst, kde působí Armáda spásy – Opava, Ostrava, Přerov, Brno a Šumperk.[25] Hromady odpadků, sychravo, zápach, plíseň, žádná elektřina, vodovod ani záchod. I tak může vypadat reálné bydlení těch, kteří přišli o svou „klasickou" střechu nad hlavou. Autor se ponořil do světa bezdomovců bez předsudků a s pokorou, kterou si vybudoval v předchozích fotograficko-sociálních projektech týkajících se mimo jiné drogově závislých, handicapovaných, nevidomých nebo starých lidí.[26]

Autor zcela jasně navázal s fotografovanými lidmi blízký vztah a ti mu tak umožnili zachytit jejich velmi osobní momenty i každodennost života těch, kteří domov tvoří v místech a za podmínek nesmírně složitých. Výjimečně kvalitní kromě vlastní dokumentaristiky je Štreitova práce se světlem, které někdy nechává měkce dopadat do obličejů, někdy využívá přirozené světelné kužely k vyjádření samoty, často nechává z temného pozadí vystupovat osoby nebo scény a tím zdůrazňuje jejich společenskou vytrženost. V tomto cyklu velmi dobře načrtává příběhy bez sděleného obsahu vystavěné pouze k vyvolání konkrétních, ale neobvyklých citů diváka. City jako je radost v beznaději, snaha přežít do dalšího dne, únik k alkoholu, ale i život alespoň v nějaké skupině s ostatními zdánlivými zatracenci.

Jak jsem zmiňoval v úvodu, téma zachycování bezdomovectví skýtá řadu nástrah. Štreit se jim ale mistrně vyhýbá a svým rukopisem divákovi předává hluboké svědectví o tvorbě domova na okraji společnosti. Velice mě oslovuje odvaha, s jakou Štreit tyto obrazy drsného života zachycuje, a oddanost tématu, které si vyžaduje pečlivé a vkusné mapování.

25. ŠTREIT, Jindřich. FOTO Domov (bez) domova: Tak se žije lidem na ulici. In: Aktuálně.cz [online]. [2015-05-05] [vid. 2021-07-22]. Dostupné z: www.magazin.aktualne.cz/obrazem/vystava-domov-bez-domova/r~962aedc4f26d11e4bfa2002590604f2e

26. SIOSTRZONEK, Jiří. Jindřich Štreit: Domov (bez) domova. In: Národní divadlo moravskoslezské [online]. [2016-09-01] [vid. 2021-09-09]. Dostupné z: www.ndm.cz/cz/stranka/542-jindrich-streit-domov-bez-domova.html

Jindřich Štreit, Domov (bez) domova, 2015

Jindřich Štreit, Domov (bez) domova, 2015

Závěr

Domov hraje v české fotografii od roku 2000 významnou roli. Ačkoliv každý může pojem domova vnímat různě, hlavní rysy má společné – konkrétní místo, specifičtější okruh lidí a široký záběr emocí.

Fenomén domova je prověřován výjimkami potvrzujícími pravidlo (Štreitovi bezdomovci, Koudelkovi Cikáni), které umožňují domov zkoumat z jeho okrajů nebo na všeobecně uchopitelný pojem nahlíží jaksi zvenčí. Z nečekaných úhlů ukazují, co všechno domov může ještě být anebo co už domov naopak není a být nemůže, bez ohledu na snahy a touhy fotografovaných objektů.

Jenže vnímání domova je ostřelováno a korodováno migrací (vykořeněním) a komercionalizací, které – neodhalené – mohou podstatně škodit autenticitě fotografie a zpracování tématu domova ze strany autorů. To vnímám jako úskalí, kterému se v praktické části musím vyhnout anebo jej alespoň identifikovat a přiznaným způsobem s ním dále pracovat. Opačný přístup by znamenal sérii mělkou a bez podstatnějšího významu.

Při zpracování této práce se ale ukázalo hlavně to, že téma lze zpracovat ze všech úhlů a za použití všech metod. Od dokumentu po koncept, od momentky po inscenaci, od neotesanosti až k hranici kýče. Navíc lze domov zachytit na iPhone i středoformát, s externími světly i bez nich. Pro praktickou část to pro mě tedy znamená, že platí výrok Jarcovjákové: Když víte, co chcete fotografovat, je jedno, čím to fotíte.

Naopak se mi zdá, že způsob představení domova závisí na věku a ten tak hraje podstatnou roli při vyprávění. U mladších autorů vidím hravost a lehkost (snad i klouzání po povrchu, až povrchnost) při zobrazování řešeného tématu. Naopak čím je autor starší, tím složitější rysy domova zachycuje a dodává možná svým věkem cyklům na vážnosti. Stáří se tak – asi z podstaty věci – zabývá smrtí a chudobou, mládí naopak hrou a konzumem. I to je nutné zohlednit v rámci praktické části a zvážit, čemu se vyhnout a na co klást důraz.

Po rozboru mé tvorby jsem došel k závěru, že se spíše věnuji okolí mého domova (domovu v širším pojmu) a méně už pak interiéru, bytu, kde jsem se narodil a kde jsem byl vychováván a kde vznikala obrovská suma mých pocitů, které tvořily základ mé osobnosti. Myslím, že interiér (v protiváze ke stávajícímu

obdivovanému plenéru) tak bude v praktické části mé bakalářské práce muset hrát podstatnější roli proto, abych mohl domov v sobě mnohem přesněji prozkoumat. Je otázkou, k jakému výsledku dojdu a zda nebude náhodou představovat redefinici (novou formulaci) mého vztahu k domovu. Očekávám ale minimálně korekci. Cílem by mělo být zachytit mé dojmy z domova a to způsobem, který bude mladicky hravý a zároveň až skoro stařecky hluboký. Nebude-li tomu tak, hrozí cyklu ztráta autenticity a měl-kost, kterou lze najít u jiných současných autorů. Myslím také, že bude potřeba zaměřit se na city spíše než konkrétní místo tak, abych se vyhnul nebezpečí komercionalizace a vychýlení z podstaty toho, co domov vlastně je.

Jmenný rejstřík

Čáha Daniel, 13

Gemrot Jan, 10

Hard Matěj Dereck, 13, 14, 15, 16, 17, 18

Hon Štěpán, 13

Jarcovjáková Libuše, 19, 20

Jasanský Lukáš, 13

Koudelka Josef, 12

Luskačová Markéta, 12

Maslow Abraham Harold, 11

Pepe Dita, 21, 22

Polák Martin, 13

Stehli Iren, 12

Štreit Jindřich, 29, 30, 31

Thelenová Michaela, 27, 28

Tomanová Marie, 23, 24, 25, 26

Vávra Jakub, 13

Knižní zdroje

BIRGUS, Vladimír. Vnitřní okruh v současné české fotografii. Praha: KANT, 2013. ISBN: 978-80-7437-099-1.

BIRGUS, Vladimír. Opavská škola fotografie: Dvacet let Institutu tvůrčí fotografie FPF Slezské univerzity v Opavě. Praha: KANT, 2011. ISBN: 978-80-7248-654-0.

BIRGUS, Vladimír, KUNEŠ, Aleš. JÁ, TY, MY. Praha: KANT, 2012. ISBN: 978-80-7437-063-2.

FÁROVÁ, Anna; JELÍNEK, Tomáš. Zdeněk Tmej. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-137-1.

HALADA, Jan, OSVALDOVÁ, Barbora. Slovník žurnalistiky. Praha: Karolinum, 2017. ISBN: 978-80-246-3752-5

KOLEČEK, Michal. Obraz, v kterém žijeme. Ústí nad Labem: Fakulta umění a designu Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2011, s. 336. ISBN: 978-80-7414-422-6.

KOUDELKA, Josef, Cikáni. Praha: Torst, 2011, ISBN 978-80-7215-412-8

LUSKAČOVÁ, Markéta, Fotografie | Photographs 1964–2014, Praha: Leica Gallery Prague, ISBN: 978-80-905103-4-0

MASLOW, Abraham Harold. O psychologii bytí. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0618-7.

PEPE, Dita. Autoportréty. Praha: KANT, 2012. ISBN: 978-80-7437-069-4.

Online zdroje

ČECHLOVSKÁ, Magdalena. Měla jsem pocit, že už sem nepatřím. Nafotila, jak se z USA vrátila do Mikulova. Aktuálně.cz [online]. [2021-08-06]. Dostupné z: www.magazin.aktualne.cz/kultura/umeni/mela-jsem-pocit-ze-uz-sem-nepatrim-tomanova-mikulov-new-york/r~946fad70f6bd11eb8a900cc47ab5f122/

ČTK. Česká fotografka v Arles: Tomanová vystavuje snímky o návratu z USA do Mikulova. Aktuálně.cz [online]. [2021-07-04]. Dostupné z: www.magazin.aktualne.cz/kultura/umeni/ceska-fotografka-v-arles--marie-tomanova-once-my-universe/r~f0fc02d4dcad11eb94d2ac1f6b220ee8

FRAJTOVÁ, Marie. Rozhovor s fotografkou Libuší Jarcovjákovou: Černobílé rozpomínání, barevná realita... Týden [online]. [2012-05-25]. Dostupné z: www.tyden.cz/rubriky/kultura/umeni/cernobile-rozpominani-barevna-realita_235571.html

HARD, Dereck. LIVI'N. In: Red Bull: Jak bydlí slavné osobnosti ze sportu a kultury? [online]. Dostupné z: www.redbull.com/cz-cs/collections/serie-livin

MASNEROVÁ, Jiřina. Domov. In: NEŠPOR, Zdeněk R. Sociologická encyklopedie [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2017. ISBN 978-80-7330-308-2. Dostupné z: www.encyklopedie.soc.cas.cz/w/Domov.

SIOSTRZONEK, Jiří. Jindřich Štreit: Domov (bez) domova. In: Národní divadlo moravskoslezské [online]. [2016-09-01]. Dostupné z: www.ndm.cz/cz/stranka/542-jindrich-streit-domov-bez-domova.html

SLÍVOVÁ, Hana. Dita Pepe: Fotografování chápu jako příležitost, jak posunout svoje vnímání a žít lepší život. Český rozhlas Vltava [online]. [2020-03-11]. Dostupné z: www.vltava.rozhlas.cz/dita-pepe-fotografovani-chapu-jako-prilezitost-jak-posunout-svoje-vnimani-a-zit-8161881

SOBOTOVÁ, Michaela. Dita Pepe pokřtí své AUTOPORTRÉTY. Aktuálně.cz [online]. [2012-06-25]. Dostupné z: www.opavsky.denik.cz/kultura_region/kultura-pozvanka-dita-pepe-autoportrety25062012.html

ŠÍDA, Jan. Fotografka Dita Pepe: Každému pečlivě vysvětlím svůj záměr. Novinky.cz [online]. [2016-03-22]. Dostupné z: www.novinky.cz/kultura/clanek/fotografka-dita-pepe-kazdemu-peclive-vysvetlim-svuj-zamer-345688

ŠTREIT, Jindřich. FOTO Domov (bez) domova: Tak se žije lidem na ulici. In: Aktuálně.cz [online]. 2015-05-05. Dostupné z: www.magazin.aktualne.cz/obrazem/vystava-domov-bez-domova/r~962a-edc4f26d11e4bfa2002590604f2e

THELENOVÁ, Michaela. Až se vrátíš domů z práce, bude krásně uklizeno... Artlist – Centrum pro současné umění Praha [online]. Dostupné z: www.artlist.cz/dila/az-se-vratis-domu-z-prace-bude-krasne-uklizeno-8210

VITVAR, Jan H. Cikáni. In: Respekt [online]. 2011-08-07. Dostupné z: www.respekt.cz/tydenik/2011/32/navrat-k-cikanum

VITVAR, Jan H. Jak se z neznámé fotografky Libuše Jarcovjákové stala mezinárodní hvězda. Respekt [online]. [2020-01-19]. Dostupné z: www.respekt.cz/tydenik/2020/4/fotografka-roku

Role domova v současné české fotografii (od roku 2000)

Martin Faltejsek

SLEZSKÁ UNIVERZITA V OPAVĚ

Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

Institut tvůrčí fotografie

Opava 2021

Vedoucí práce: doc. Mgr. Josef Moucha

Počet normostran: 15

Počet znaků vlastního textu: 27 027

Celkový počet znaků: 34 275